माछापालन व्यवसायमा संलग्न कृषकहरुको लागत र आम्दानीको एक अध्ययन

शुद्धोधन गाउँपालिका वडा नं. ७ रुपन्देही

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग,
स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) चौथो सेमेस्टरको आंशिक
आवश्यकता परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता
शिवशंकर चौधरी
स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) चौथो सेमेस्टर
क्याम्पस रोलनं.: ५९७
परीक्षा रोल नं :७३२८५३७
त्रि.वि. दर्ता नं.: ९ -२ -४५८ -५९ -२०१२

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं
माघ, २०७७

२०७७/१०/५

सिफारिस पत्र (REC0MMENDATION LETTER)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग अर्न्तगत अर्थशास्त्र शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर तह चौँथो सेमेस्टरको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि **"माछापालन व्यवसायमा संलग्न कृषकहरुको लागत र आम्दानिको एक अध्ययन शुद्धोधन गाँउपालिका वडा.७ रुपन्देहि"** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशन, सुझाव एवम् सल्लाहमा शोधार्थी छात्र शिव शंकर चौधरीले तयार पार्नु भएको हो । उक्त शोधपत्र स्वीकृतको लागी सिफारिस गर्दछु ।

....

डा.सूर्य बहादुर थापा

शोध निर्देशक

अर्थशास्त्र शिक्षा केन्द्रीय विभाग

शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग

२०७७/१०/५

स्वीकृति पत्र (APPROVAL SHEET)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग अर्न्तगत अर्थशास्त्र शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि **माछापालन व्यवसायमा संलग्न कृषकहरुको लागत र आम्दानीको एक अध्ययन शुद्धोधन गाँउपालिका ७ रुपन्देही** शीर्षकको शोधपत्र अर्थशास्त्र शिक्षा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्क समिति

१) शोध निर्देशक/विभागीय प्रमुख	....
	डा.सूर्य बहादुर थापा
२) बाह्य सुपरिवेक्षक	....
	सह-प्रध्यापक नरेन्द्र कटुवाल
३) विज्ञ सदस्य	....
	सम्भु प्रसाद खतिवडा
४) आर. एम .सि. सदस्य	....
	सह-प्रध्यापक विष्णु लुईटेल

कृतज्ञताज्ञापन (ACKNOWLEDGEMENTS)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, स्नातकोत्तर तह (एम एड) चौथो सेमेस्टरको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि **माछ्यापालन व्यवसायमा संलग्न कृषकहरुको लागत र आम्दानीको एक अध्ययन शुद्धोधन गाँउपालिका ७, रुपन्देही** शीर्षक भएको शोधपत्र प्रस्तुत गरेको छु । सर्वप्रथम शोधपत्र प्रस्तावना स्वीकृत गरी शोधपत्र लेख्ने सुअवसर प्रदान गर्नुहुने अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु प्रा.डा सुर्य बहादुर थापा ज्यु प्रति सदैव आभारी छु । यस शोधपत्रले यो क्षेत्रसँग सम्वन्धित विषयमा जानकारी लिन इच्छुक व्यक्ति अनुसन्धानकर्ता नीति निर्माताहरुसँग सहयोग पुग्ने छ भन्ने मैले आशा लिएको छु ।

शोधपत्रलाई सार्थक र उपलब्धीमूलक बनाउन शोधपत्र प्रस्तावना देखि शोधपत्रको अन्त्यसम्म निरन्तर रुपमा सहज, सरल ढङ्गबाट अमूल्य सल्लाह, सुझाव, प्रेरण हौसला र कुसल निर्देशन दिई सद्भवपूर्ण सहयोग गर्नुहुने अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका आदरणीय गुरु तथा शोध निर्देशक प्रा.डा. सुर्य बहादुर थापा, अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका श्रद्धेय गुरुहरु प्राध्यापक मिनराज पौडेल, शि.स पदुमा कोइराला, सह–प्रा विष्णु बहादुर लुईटेल प्रा.डा. विनयकुमार कुसियैत र लागतय सम्पूर्ण गुरुहरु प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अनुसन्धानका लागि गरिएको स्थलगत अध्ययनका क्रममा मलाई आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कहरु खुलस्त रुपमा प्रश्नको उत्तर दिई सहयोग गर्नुहुने कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्म परिववार र गोविन्द फर्म परिवार प्रति धन्यवाद दिन चाहान्छु । साथै जिवनका हरेक क्षणमा सल्लाह, सुझाव, प्ररण र प्रोत्साहन दिई विश्वविद्यालयसम्मको अध्ययन पूरा गर्न आर्शिवाद प्रदान गर्नुहुने मेरो बुबा आमा र सम्पूर्ण आफन्तजन प्रति आभार व्यक्त गर्दछु । अन्त्यमा शोधपत्र लेखनको क्रममा मलाई सहयोग गनु हुने मेरो प्यारा आत्मिय मित्रहरु कविता तामाङ, उदास लिम्वुखिम, चन्द्रनाथ योगी प्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

शोधकर्ता

शिव शंकर चौधरी

सारसंक्षेप (ABSTRACT)

माछापालन व्यवसायमा संलग्न कृषकहरुको लागत र आम्दानीको एक अध्ययन गर्न तयार गरिएको यस शोधपत्रको नमुना छनोटमा परेको रुपन्देही जिल्लाको शुद्धोधन गाँउपालिका वडा नं. ७ स्थित कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्म र गोविन्द फर्मको माछापालन व्यवसायमा कृषकहरुको लागत र आम्दानी विश्लेषण गर्नु र माछापालन व्यवसायमा संलग्न कृषकहरुको समस्या पहिचान गरि समाधानका लागी सुझाव प्रस्तुत गर्नु यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य थियो ।

शोधपत्रको उद्देश्य पुरा गर्न परिणात्मक तथा गुणात्मक दुवै ढाँचाको प्रयोग गरि प्रमुख रुपमा प्राथमिक र अपुर तथ्याङ्क द्बितिय स्रोतको माध्यमवाट संकलन गरि प्राप्त तथ्याङ्क लाई आवश्यकता अनुसार तालिकाको माध्यमवाट विश्लेषण गरिएको छ । प्राथमिक स्रोत वाट तथ्याङ्क संकलन गर्न दुई वटा छुट्टाछुटै प्रश्नावली निर्माण गरि माछा फर्मका व्यवसायीहरु लाई प्रत्यक्ष सोधेर संकलन गरिएको थियो भने अन्तवार्ता र छलफल निर्देशिकाको माध्यमवाट गर्ने कार्य पनि प्राथमिक तथ्याङ्क संकलनका क्रममा गरिएको थियो । जसका लागी उद्देश्य मुलक नमुना छनोटका आधारमा शुद्धोधन गाँउपालिका वडा नं. ७ छनोट गरिएको थियो भने शुद्धोधन गाँउपालिका ७ भित्रका १० वटा माछा फर्म मध्ये वाट २० प्रतिशत हुने गरि सामान्य सम्भावनायूक्त नमूना छनोट विधि अन्तर्गत चिट्ठा प्रणालीवाट २ माछा फर्म अर्थात कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्म र गोविन्द फर्मलाई छनोट गरिएको थियो । अध्ययन कार्यलाई सहज वनाउन द्बितिय तथ्याङ्को स्रोतको रुपमा सम्वन्धित जिल्ला विकास समितिको कार्यलय, अर्थमन्त्रालय, शुद्धोधन गाँउपालिकाको कार्यलय, विभिन्न विद्धानहरुका लेख रचना , पत्रपत्रिका र अन्य प्रकाशित र अप्रकाशित तथ्याङ्कहरुलाई आधार मानिमएको थियो ।

यस माछाफर्ममा कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्म र गोविन्द फर्म वि.स २०६९ र वि.स २०७२ सालमा रु १,००,४५० र रु ७५,३६० रकम वरावर पोखरी निर्माण खर्च र कर (मालपोत) तिरि सुरुवात गरिएको थियो । यस दुवै फर्ममा कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्मका परिवारमा ८ जना र गोविन्द फर्मको परिवारमा ११ जना सदस्य रहेको पाईयो ।

यस कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्म र गोविन्द फर्मको दुई वर्षको लागत, आय र नाफा अध्ययन गरिएको छ जस अन्तर्गत कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्मको २०७४ र २०७५ सालको लागत लाई जोडेर

निकालिएको छ । जसमा कुल स्थिर लागत रु २,००,९०० र कुल परिवर्तनशील लागत रु २,४८,८३७.५ र कुल लागत रु ४,४९,७३७.५ रहेको र गोविन्द फर्मको कुल स्थिर लागत रु १,५०,७२० र कुल परिवर्तनशिल लागत रु २,४८,८३७.५ र कुल लागत रु ३,३३,२५६.५ रहेको पाईयो ।

यस फर्ममा कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्म र गोविन्द फर्मले कुल माछा उत्पादन परिमाण ११,४७५ कि.ग्रा र ८,९१० कि.ग्रा माछा उत्पदन गरेको पाईयो ।

यस २ फर्ममा कृष्ण प्रसाद फर्मले प्रति कि.ग्रा माछा उतपादन गर्दा लाग्ने प्रति कि.ग्रा कुल स्थिर लागत रु १७.५, प्रति कि.ग्रा कुल परिवर्तनशील लागत रु २१.६९ र प्रति कि.ग्प्र कुल लागत रु ३९.२० रहेको र गोविन्द फर्मले प्रति कि.ग्रा माछा उत्पादन गर्दा लाग्ने प्रति कि.ग्रा कुल स्थिर लागत रु १६.९२, प्रति कि.ग्रा कुल परिवर्तनशील लागत रु २०.४९ र प्रति कि.ग्रा कुल लागत रु ३७.४० रहेको पाईयो ।

यस दुई फर्ममा कष्ण प्रसाद चौधरी फर्मको कुल आय रु २८,१४,७५० रहेको र गोविन्द फर्मको कुल आय रु २१,८४,५०० रहेको पाईयो ।

यस फर्ममा कष्ण प्रसाद चौधरी फर्म र गोविन्द फर्मको कुल नाफा रु २३,६५,०१२.५ र रु १८,५१,२४३.५ रहेको र प्रति कि ग्रा माछा विक्रि गर्दा प्राप्त हुने नाफा कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्मले रु २०६.१ र गोविन्द फर्मले रु २०७.७७ रकम वरावर प्राप्त गर्ने गरेको पाईयो ।

माछापालन व्यवसायमा तालिमको अभाव, समयमा उन्नत जातको माछाको भुरा नपाउने , विविध रोग, लोडसेडिङ जस्ता समस्या रहेको यस अध्ययनको क्रममा पाईयो ।

समग्रमा यस अध्ययन वाट माछापालन व्यवसायमा लगानी गर्दा उच्च लाभ प्राप्त गर्ने वा माछा पालन व्यवसायमा लागत र आम्दानी निकाल्दा नाफा उच्च रहेको पाईयो ।

विषय सूचि(TABLE OF CONTENT)

पृष्ठ

सिफारीस पत्र (RECOMMENDATION LETTER) ii

स्विकृति पत्र (APPROVAL SHEET) iii

कृतज्ञाता ज्ञापन (ACKNOWLEDGEMENTS) iv

शोधसार (ABSTRACT) v

तालिका सूचि (LIST OF TABLES) x

अध्याय एक (CHAPTER ONE)

परिचय (INTRODUCTION)

पृष्ठ

१.१ अध्ययको पृष्ठभूमि (Background of the Study) १

१.२ समस्याको कथन (Statement of the Problem) ९

१.३ अध्ययनको उद्देश्य (Objectives of the Study) १२

१.४ अनुसन्धान प्रश्न (Research Questions) १२

१.५ अध्ययनको महत्व (Significance of the Study) १२

१.६ अध्ययनको परिसीमाहरु (Delimitations of the Study) १३

अध्याय दुई (CHAPTER TWO)

सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन तथा सैद्धान्तिक ढाँचा (REVIEW OFTHE LITERATURE AND THEORETICALA LITEATURE)

२.१ सैदान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of the Theoretical Literature) १४

२.२ अनुसन्धानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Literature Previous Studies) १६

२.३ साहित्यको पुनरावलोकन अध्ययनको प्रयोग(Implications of the Review for the Study) २५

२.४ अनुसन्धान अन्तर (Research Gap) २६

२.५ कार्यात्मक संरचना (Functional Framework) २७

अध्याय तीन (CHAPTER THREE)

अध्ययनको विधि र प्रकृया (METHODS AND PROCEDURES OF THE STUDY)

३.१ अध्ययनको ढाँचा (Design of the Study) २८
३.२. तथ्याङ्कको स्रोत (Source of Data) २८
३.२.१ प्राथमिक स्रोत (Primary Source) २८
३.२.२ द्धितीय स्रोत (Secondary Source) २९
३.३ जनसंख्या, नमूना आकार र नमूना छनौट रणनिती (Population Sample, and Sampling Strategy) २९
३.३.१ जनसंख्या (Population) २९
३.३.२ नमुना आकार (Sample Size) २९
३.३.३ नमूना छनोटको रणनिती (Sampling Strategy) २९
३.४ अध्ययन क्षेत्रको परिचय (Study Area/Field) ३०
३.५ तथ्याङ्क संकलनका साधनहरु (Data Collection Tools) ३०
३.५.१ प्रश्नावली (Questionnaire) ३०
३.५.२ अवलोकन सुचि (Observation List) ३०
३.५.३ छलफल निर्देशिका (Discuss Grid) ३१
३.६ तथ्याङ्क संकलनका प्रविधिहरु (Techniques of Data Collection) ३१
३.६.१ अन्तर्वार्ता (Interview) ३१
३.६.२ प्रत्यक्ष अवलोकन (Direct Observation) ३१
३.७ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया (Data Collection Procedure) ३१
३.८ तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण (Data Analysis and Interpretation Procedure) ३२

अध्याय चार (CHAPTER-FOUR)

. तथ्याङ्को विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण (ANALYSIS AND INTERPRETATION OF DATA)

४.१ अध्ययन क्षेत्रको परिचय (Introduction of the Study Area) ३३

४.१.१ रुपन्देही जिल्लाको परिचय (Introduction of Rupandehi District) ३३

४.१.१.१ भौंगोलिक अवस्था (Geographical Situaion) ३३

४.१.१.२ जनसाङिख्यिकीय विवरण (Demographic Description) ३४

४.१.१.३ प्रशासनिक विवरण (Administrative Discription) ३४

४.१.१.४ हावापानि (Climate) ३४

४.१.२ शुद्धोधन गाँउपालिकाको परिचय (Introduction of Suddhodhan Rural Municipality) ३४

४.१.२.१. एतिहासिक विवरण (Historical Description) ३५

४.१.२.२. भौगोलिक स्थिति (Geographical Location) ३५

४.१.२.३. जनसांख्यिकीय विवरण (Demographic Description) ३५

४.१.२.४ जातिगत विवरण (Casted Description) ३६

४.१.२.५ शैक्षिक अवस्था (Situaton of Education) ३७

४.१.२.६ हावापानिको अवस्था (Situation of Climate) ३८

४.१.२.७ रोजगारी सम्वन्धि विवरण (Occuption Description) ३८

४.१.३ माछापालन व्यवसायको पारिवारीक विवरण (Details of Farmers Family) ३८

४.१.४ माछापालन व्यवसायको वर्तमान अवस्था (Current Situation of Fish Firm) ३९

४.१.४.१ माछाको प्रकार (Types of Fish) ४०

४.१.४.२ माछाको मुल्य (Price of Fish) ४०

४.१.४.३ मुत्युदर (Mortality Rate) ४०

४.१.४.४ तौल (Weight) ४०

४.१.४.५ उत्पादन प्रक्रिया (Process of Production) ४०

४.१.४.६ उत्पादन परिमाण (Quantity of Production) ४१

४.१.५ माछा फर्मको लागत (Cost of Fish Firm) ४२

४.१.५.१ माछा फर्मको स्थिर लागत (Fixed Cost of Fish Firm) ४२

४.१.५.२ माछा फर्मको परिर्वतशिल लागत (Variable Cost of Fish Firm) ४४

४.१.५.३ फर्मको कुल लागत (Total Cost of the Firm) ४६

४.१.५.४ माछाको प्रति कि.ग्रा उत्पादन लागत (Cost of Per K.G Fish Production) ४९

४.१.६ माछा फर्मको आय (Revenue of Fish Firm) ५४

४.१.७ माछा फर्मको लाभ (Profit of Fish Firm) ५५

४.१.७.१ माछा प्रति कि. ग्रा लाभ (Profit of Per KG Fish) ५७

४.१.८ माछा फर्ममा देखिएका समस्याहरु (Problems in Fish Firm) ५९

४.१.९ अध्ययनको साराशं (Summary of the Study) ६०

अध्याय पाँच (CHAPTER FIVE)

निष्कर्ष र सुझाव (Conclusion and Recommendations)

५.१ निष्कर्ष (Conclusion) ६४

५.२ सुझावहरु (Recommendations) ६६

५.२.१ निति सम्वन्धि सुझावहरु (Policy Related Recommendations) ६६

५.२.२ प्रयोगात्मक क्षेत्र सँग सम्वन्धित सुझावहरु (Practice Related Recommendations) ६७

५.२.३ आगामी अनुसन्धान सँग सम्वन्धित सुझावहरु (Further Research Related Rec ommendaions) ६८

अनुसूची – १ (Appendix - 1) माछापालन कृषकका लागी तयार पारिएको प्रश्नावली

अनुसूची–२ (Appendix -2) अवलोकन सूची

अनुसूची–३ (Appendix -3) छलफल निर्देशिका सूची

सन्दर्भ सूची (REFERENCES)

तालिका सूचि (LIST OF TABLES)

तालिका नं.	शीर्षक	पृष्ठ
तालिका ४.१	शुद्धोधन गाँउपालिकाको जतिगत विवरण	३६
तालिका ४.२	शुद्धोधन गाँउपालिकाको विद्यालय तथा क्याम्पस विवरण	३७
तालिका ४.३	कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्मको परिवारिक विवरण	३८
तालिका ४.४	गोविन्द फर्मको पारिवारिक विवरण	३९
तालिका ४.५	दुई फर्मको उत्पादन परिमाण	४२
तालिका ४.६	कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्मको स्थिर लागत विवरण	४३
तालिका ४.७	गोविन्द फर्मको स्थिर लागत विवरण	४४
तालिका ४.८	कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्मको परिवर्तनशील लागत विवरण	४५
तलिका ४.९	गोविन्द फर्मको परिवर्तनशील लागत विवरण	४६
तालिका ४.१०	कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्मको कुल लागत	४७
तालिका ४.११	गोविन्द फर्मको कुल लागत	४७
तलिका ४.१२	दुई फर्मको स्थिर, परिवर्तनशील, कुल लागत	४८
तालिका ४.१३	कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्मको प्रति कि.ग्रा लागत	४९
तालिका ४.१४	गोविन्द फर्मको प्रति कि.ग्रा स्थिर लागत	५०
तालिका ४.१५	कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्मको प्रति कि.ग्रा परिवर्तनशील लागत	५१
तालिका ४.१६	गोविन्द फर्मको प्रति कि.ग्रा परिवर्तनशील लागत	५१
तालिका ४.१७	कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्मको प्रति कि.ग्रा कुल लागत	५२
तालिका ४.१८	गोविन्द फर्मको प्रति कि.ग्रा कुल लागत	५३
तलिका ४.१९	दुई फर्मको प्रति कि.ग्रा स्थिर, परिवर्तनशील र कुल लागत	५३
तालिका ४.२०	कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्मको आय	५५

तालिका ४.२१ गोविन्द फर्मको आय ५५

तालिका ४.२२ कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्मको कुल नाफा ५६

तालिका ४.२३ गोविन्द फर्मको कुल नाफा ५७

तालिका ४.२४ कृष्ण प्रसाद चौधरी फर्मको प्रति कि.ग्रा नाफा ५८

तालिका ४.२५ गोविन्द फर्मको प्रति कि.ग्रा नाफा ५८

तालिका ४.२६ दुई फर्मको प्रति कि.ग्रा नाफा ५९